

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Admiraal J.A. Fisher (1841-1920) en zijn 'Some notes by Lord Fisher for his friend' (1919)

Groot, S.J. de

Citation

Groot, S. J. de. (1987). Admiraal J.A. Fisher (1841-1920) en zijn 'Some notes by Lord Fisher for his friend' (1919). *Tijdschrift Voor Zeegeschiedenis*, 6(2), 151-161. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/4305716>

Version: Publisher's Version
License: [Leiden University Non-exclusive license](#)
Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/4305716>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

- 1813-1870, legatie Groot-Brittannië, nr. 59, stukken betreffende het beleg van Algiers, 18-7-1816.
23. Metzon, *Dagverhaal*, 136.
 24. Salamé, *A Narrative*, 65.
 25. Ahmad Tawfiq al-Madani, *Mudhakkirat al-hadj Ahmad al-Sharif al-Zahhar* (Mémoires van al-hadj....) (Algiers, 1974), 122.
 26. Tekst in Stuart, *Jaarboeken, het jaar 1816*, eerste stuk, 106-107.
 27. *Algemeen Rijksarchief, buitenlandse zaken 1813-1870*, nr. 784, traktaten met andere mogendheden aangegaan, 1815 okt. 25 - 1817 sep. 12.
 28. J. Schouten, *Lierzang op de overwinning te Algiers* (Rotterdam, 1816).
 29. J. L. Nierstrasz, *De Overwinning op Algiers* (Rotterdam, 1816).
 30. *Oprechte Haarlemsche Courant*, 3-10-1816.
 31. *Algemeen Rijksarchief, ministerie van marine*, aanhangsel nr. 2, journaal gehouden door de ondergetekende vice-admiraal (Van Braam), 1-1-1818.
 32. *Algemeen Rijksarchief, ministerie van marine*, aanhangsel nr. 4, rapport aan Z. E. den Minister van Marine (getekend Wolterbeek), 21-8-1824.
 33. Anoniem, *Zoude het geen tijd zijn om den moedwil der Afrikaansche roofstaten eindelijk te beperken, een woord ter behartiging voor alle hierbij belanghebbende mogendheden* (Amsterdam, 1829), 55.

Agenda

7 - 8 mei 1988: *Sixteenth Annual Symposium on American Maritime History* in het Maine Maritime Museum, Bath, Maine, USA. Jaarlijks symposium met als onderwerp maritieme geschiedenis van Noord Amerika. Inlichtingen: Maine Maritime Museum, 963 Washington Street, Bath, Maine 04530, USA.

25 - 28 september 1988: *International Congress of Maritime Museums First Australian Conference*. Presentatie van maritiem-museale activiteiten in Australië ter gelegenheid van de Bicentenary van dat land. Inlichtingen: Sydney Maritime Museum, P.O. Box 149, Drummoyne 2047, N.S.W., Australia.

25 juni - 1 juli 1989: *13de Internationale conferentie voor de geschiedenis van de kartografie*. Internationale ontmoeting van kaarthistorici, kartografen, geografen, historici, bibliothecarissen en archivariissen in Amsterdam, Leiden en Den Haag. Inlichtingen: drs. Jan Werner, Universiteitsbibliotheek, Postbus 19185, 1000 GD Amsterdam.

Admiraal J.A. Fisher (1841-1920) en zijn 'Some Notes by Lord Fisher for his Friends' (1919).

S. J. de Groot

John Arbuthnot Fisher (1841-1920), Baron Fisher of Kilverstone, Admiral of the Fleet van de Royal Navy, is een van de belangrijkste vlootvoogden van de Britse marine geweest. Zijn handelen en schrijven zijn uitvoerig vastgelegd. Hij werd gehaat of aanbeden. Een halve eeuw na zijn dood (1920) wekte zijn naam nog steeds heftige emoties op, aldus Rodger in 1979 in zijn studie over de Britse Admiraliteit. Fisher heeft meer dan tien jaar zijn stempel op de ontwikkeling van de Royal Navy gedrukt. Zijn invloed op de organisatie, het personeel, de opleidingen en het materieel is zo groot geweest, dat niemand dat ooit, noch vóór noch na hem, geëvenaard heeft. Hij kwam niet uit een invloedrijke familie, maar dankzij een buitengewone wilskracht maakte hij na zijn veertigste een grote en zeer opmerkelijke carrière. Na 1881, het jaar dat hij het modernste slagschip van zijn tijd, HMS *Inflexible*, commandeerde tijdens de beschietingen van de forten van Alexandrië (Egypte), bekleedde hij de volgende functies: commandant van de artillerie school HMS *Excellent* (Portsmouth), directeur 'Naval Ordnance and Torpedoes', toezichthouder op de marinewerf te Portsmouth, First Sea Lord, commandant van de Middellandse zeevloot, Second Sea Lord (1902-1903) en First Sea Lord (1904-1910).

Door kundige officieren aan te trekken, die achter zijn ideeën stonden en die ook wilden uitdragen, was Fisher in staat ondanks sterke oppositie alle verouderde kleine oorlogsbotten ('gunboats') - ze la-

[By kind permission of "The Pall Mall Gazette"]

THE KINGFISHER.

"This bird has a somewhat long bill and is equipped with a brilliant blue back and tail; the latter not of sufficient length to be in the way. Its usual cry is much like the typical cry of the family, but besides this it gives a low, hoarse croak from time to time when seated in the shadows. Although exclusively a water bird, it is not unfrequently found at some distance from any water. It is very wary, keeping a good look-out, and defends its breeding place with great courage and daring."—*Zoological Studies*.

Een illustratie uit de 'Memories,' een goed gelijkende pentekening.

gen wereldwijd verspreid om de Britse buitenlandse politiek te ondersteunen - versneld af te voeren. Hij introduceerde het 'Dreadnought'-slagschip, de slagkruiser en de torpedobootjager. Hij was een voorstander van de ontwikkeling van het onderzeebootwapen. Hij voerde olie als brandstof in om steenkool te vervangen. Het gevolg was enerzijds dat het arbeidsintensieve kolenbunkeren verdween en er dus minder personeel nodig was en anderzijds dat er meer ruimte voor bewapening kwam. Fisher vereenvoudigde de bewapening van de vloot door te kiezen voor enkele zware kalibers (in feite steeds zwaarder geschut) en een lichter

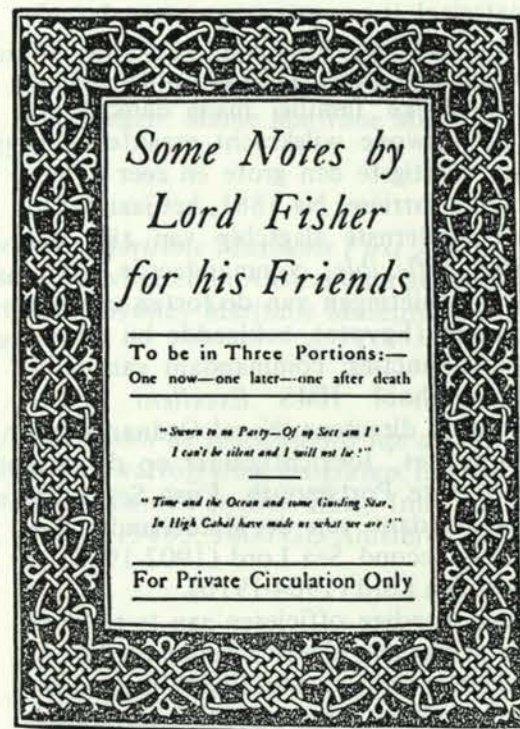
geschut voor de nabije afweer. Alle tussenniggende kalibers werden afgevoerd. Ook de organisatie van de Britse marine ontsnapte niet aan zijn aandacht. De door hem aangebrachte wijzigingen zijn tot op de dag van vandaag merkbaar. Zijn zienswijze dat aspirant-officieren aangetrokken moesten worden uit alle lagen van de bevolking en niet uit een bepaalde sociale bovenlaag, was te modern voor zijn tijd. Er ontstonden spanningen binnen het officierenkorps (de Fisher-Beresford affaire), waardoor in 1910 aan zijn carrière schijnbaar een einde kwam. Maar kort na het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog keerde hij terug als First Sea Lord onder Churchill als First Lord (1914-1915). De maatregelen die hij onmiddellijk nam leidden tot de slag bij de Falklandeilanden, waarbij het Duitse eskader onder bevel van Graf von Spee vrijwel volledig werd vernietigd. Daarmee was de nederlaag bij Coronel (Chili) gewroken. Admiraal Sturdee was met deze operatie belast, omdat Fisher hem zag als de hoofdschuldige van de nederlaag bij Coronel. Na de overwinning weigerde Fisher in feite met Sturdee over de overwinning te praten. De overwinning behalen was wel het minste dat Sturdee had kunnen doen.

De onenigheid met Churchill, die steeds meer schepen wilden inzetten om het debacel bij de Dardanellen ten goede te laten keren, was uiteindelijk reden voor Fisher ontslag te nemen en dat op zijn karakteristieke tumultueuze wijze. Dit plotselinge vertrek - hij was enkele dagen onvindbaar - is hem niet in dank afgenomen. Ondanks soms sterke druk, is Fisher later niet meer gevraagd om terug te keren naar de Admiraliteit.

Fisher zelf publiceerde kort voor zijn dood een drietal autobiografische werken, waarop hierna nog uitvoerig ingegaan zal worden.¹ Kort voor de uitgave van zijn boeken gaf hij een brochure uit met brieven gezonden aan 'The Times,'

gelardeerd met kernachtige uitspraken. Een zeer handige zet om het publiek te informeren over de komst van zijn Memories en Records. De brochure werd bekend als de 'Scrap-the-Lot-Letters.' Daarnaast werd Fisher's briefwisseling voor een groot deel gepubliceerd door Marder² en publiceerde Kemp³ belangrijke officiële stukken. Voorts beschikken wij over een drietal biografieën van Bacon, Hough en Mackay.⁴ Bovendien werd de periode die men in de Britse zee-geschiedenis aanduidt met de 'Fisher Era' (1904-1919) zeer uitvoerig beschreven door Marder.⁵

Men kan dan ook de vraag stellen wat het oogmerk van deze kanttekeningen is bij een publicatie van Fisher aan het einde van zijn leven. Te weten zijn 'Some Notes by Lord Fisher for his Friends.' Een boek dat voor 'Private circulation only' werd uitgegeven en waar Fisher er exact 100 exemplaren van heeft laten

Titelpagina van de 'Some Notes.'

drukken. En waar hij vervolgens rijkelijk uitgeput heeft voor zijn 'Memories' en 'Records,' die in 1919 verschenen. Deze beide laatste boeken zijn in ruime mate verspreid en zijn nog steeds vrij eenvoudig antiquarisch te vinden.

De biografen hebben vrijwel uitsluitend gebruik gemaakt van de 'Memories' en de 'Records.' Het is aantoonbaar, door tekstvergelijking, dat er in de eerste Fisher biografie ruim gebruik van gemaakt is. Bacon zegt zelf, 'I have been able to draw on these for incident, but not for historical facts, as they were dictated from memory late in life.'⁶ Een weinig meer recht worden de beiden boeken gedaan door Hough en Mackay.

Mackay, de beste biografie, gebruikt ze met enige reserve (en met goed gefundeerde reden).⁷ Marder noemt beide boeken 'vivid memories.... a combination of autobiography, prophecy and rambling reflections.'⁸ Het is opvallend dat er zeer weinig verwezen wordt naar de 'Some Notes.' Alleen Mackay maakt er eenmaal gebruik van als hij het heeft over het overlijden van Lady Fisher.⁹ De verklaring voor het weinige citeren is een gevolg van de zeldzaamheid van het boek; het was tenslotte alleen voor de vriendenkring gemaakt en daarbinnen verspreid. Maar ook vermoedelijk door het feit dat veel materiaal tevens gebruikt is voor de 'Memories' en 'Records.' Bij de recentere biografieën (Hough, Mackay) is meer gebruik gemaakt van archiefmateriaal.

Een aantal vragen kan nu worden gesteld. Is zoals b.v. aangegeven in de catalogus van het Maritime Museum te Greenwich de 'Some Notes' een afgeleide van de 'Records'?¹⁰ Welke stukken van de 'Some Notes' zijn gebruikt voor de beide andere boeken? Zijn er verschillen tussen de teksten? Heeft Fisher zijn aantekeningen willekeurig in tweeën gedeeld? In hoeverre zijn de in 1919 verschenen drie boeken van Fisher zelfstan-

dige uitgaven of vullen zij elkaar aan? Is er een systeem in de opbouw van de boeken te ontdekken? Getracht zal worden hieronder een antwoord te vinden, na eerst de boeken te plaatsen tegen de achtergrond waarin zij ontstonden.

Het ontstaan van de autobiografieën

Het einde van de Eerste Wereldoorlog, waarbij men opzettelijk bij veel plechtigheden en gebeurtenissen Fisher en zijn rol die hij had gespeeld naar de achtergrond had gedrongen, is de periode van het ontstaan van de boeken. Zijn vijandschappen en ook problemen in het persoonlijk leven hadden Fisher in een vrij geïsoleerde situatie gebracht, zeker vergeleken met zijn eertijds zo actief leven. Hij was hierdoor in ernstige mate uit zijn evenwicht gebracht. Een uitspraak van hem door Hough weergegeven is zeer duidelijk: 'When you have done your very utmost for your country, then sit down under the Juniper Tree with Elijah and ask of God that you may die.'¹¹ Zijn huwelijksleven, dat uiteindelijk 52 jaar stand hield en eindigde met een verzoening aan het sterfbed van zijn vrouw, was zeker in deze periode van totstandkoming van de drie boeken ernstig verstoord. Zijn, zij het discreet, optrekken met de Duchess of Hamilton werd zeker in de eigen familiekring niet gewaardeerd. Fisher werd steeds radicaler in zijn opvattingen en uitspraken; b.v. het koningsschap was niet zo noodzakelijk, God had wel meer te doen dan alleen de monarch te beschermen zoals in het volkslied. Dan het feit dat Koning Edward VII's zoon en opvolger Koning George V Fisher niet mocht, omdat hij in zijn marineperiode geconfronteerd werd met de splitsing in partijschappen binnen het officiercorps van de Royal Navy waar vrijwel altijd Fisher duidelijk mee te maken had (Beresford affaire). Voorts was Fisher pro-Labour geworden. Met veel vroegere vrienden en bescher-

melingen (de Fish-pond) was hij op gespannen voet geraakt, met name Jellicoe over zijn boek 'The Grand Fleet 1914-1916'.¹²

Al deze gebeurtenissen die verband houden met het emotionele dieptepunt van zijn leven zullen Fisher aangezet hebben tot het schrijven van een weerwoord. Terugkijkend op zijn leven heeft hij de meest persoonlijke gevoelens en gedachten, met name die over zijn overleden echtgenote, het eerst willen verspreiden onder zijn vrienden. De aanzet hiertoe zijn 'Some Notes' geworden, die hij publiceerde in januari 1919, waarbij hij heeft gedacht aan vervolgeschriften. De ondertitel 'To be in three portions: one now - one later - one after death' wijst hierop. Ontdaan van de te persoonlijke zaken en te scherpe uitlatingen heeft hij zijn aantekeningen opnieuw benut bij een poging tot zelfrechtvaardiging bij een

breder publiek. Dit zijn de 'Memories' en 'Records' geworden. Een door Marder achterhaalde 'weglating' uit de Memories, verband-houdend met Jellicoes voorzichtige houding bij de Slag bij Jutland (1916), hier ten dele weergegeven, spreekt duidelijk voor zich: 'A fleet, magnificent, five times bigger than the enemy, and takes no risks!.... Some of our greatest warriors want the birds so arranged as to be able to put the salt on the tail.' Deze beiden boeken verschenen veel later in 1919, te weten op de Trafalgar Day (21 oktober) en de verjaardag van de Slag bij de Falkland eilanden (8 december). Van de opbrengst van beide commercieel uitgegeven boeken heeft Fisher in februari 1920 een reis naar Monte Carlo gemaakt met de Duchess of Hamilton en haar herstellende zoon. Op deze reis openbaarde zich het fatale karakter van een ziekte, waaraan hij na een laatste

Fisher en Douglas Hamilton voor het casino in Monte Carlo, voorjaar 1920 (enige originele foto uit: *Sunshine and Shadow*).

operatie op 10 juli 1920 op 79-jarige leeftijd stierf.

Het is opmerkelijk dat de drie Fisher-biografieën (Bacon, Hough, Mackay⁴) zeer weinig aandacht besteden aan Fishers laatste levensjaar. Er bestaat namelijk een 'dagboek' in drukvorm van deze laatste periode. De genoemde schrijvers maken hier geen melding van. Het werd bijgehouden door de toen 41-jarige Nina Duchess of Hamilton (1878-1951), de echtgenote van de 13e Duke (1862-1940). Zij beschrijft uitvoerig de familieherinneringen aan de hierboven genoemde reis naar Monte Carlo. Indringende beschrijvingen, ontmoetingen, de terugkeer van de ernstig zieke Fisher naar Engeland, de operaties die geen baat bleken te hebben (in de Londense woning van de Hamiltons) en het sterven aldaar in de aanwezigheid van zijn dochter Beatrix en Nina Hamilton.

De hertogin liet het dagboek, vermoedelijk in het najaar van 1920, in druk verschijnen voor verspreiding onder haar vrienden. Het was niet in de handel en de oplaat klein. Slechts Marder verwijst in een voetnoot naar het bestaan van deze uitgave (Fear God and Dreadnought - 3, p. 565). Het heeft als titel 'Sunshine and Shadow' en werd opgedragen aan haar kinderen: 'Dedicated to my children in deep thankfulness that they have been privileged to know our very beloved friend, the great Admiral, Lord Fisher, O.M. - The grace of God was upon him.' De meeste van de twaalf foto's, vaak ingeplakt, zijn door de drukker vermenigvuldigd. Eén foto is als origineel toegevoegd: deze werd gemaakt in Monte Carlo; hierop staan Fisher en Douglas, de herstellende toekomstige 14e Duke, afgebeeld.

Some Notes by Lord Fisher for his Friends

Fisher heeft uit zijn vele aantekeningen, brieven en andere verzamelde stukken

(kranteknipsels en artikelen over hem) en gedicteerde herinneringen een selectie klaar gemaakt om te drukken. Volgens zijn zeggen was hij daar in maart 1918 mee gereed. Door omstandigheden, het wereldgebeuren, het overlijden van zijn vrouw is er vertraging opgetreden in dit voornemen. In ieder geval om het te distribueren onder zijn vrienden. De vertraging zo ontstaan heeft Fisher benut om nog tekst toe te voegen aan het boek, wat duidelijk blijkt uit de datering van de stukken, de erin verwerkte gegevens en de bladzijdennummering. Het boek dat in februari 1919 in een oplaat van 100 exemplairen bij de Westminster Press, London, verscheen was uitsluitend voor privé gebruik bestemd. De drukker verklaart in een genummerd certificaat dat het zetsel is vernietigd.

One Hundred Numbered Copies

This is Number 10

Certificate

This is to Certify that only One Hundred Copies of this Book have been printed and that no other Proofs or Copies have left this Office. The type has been broken up. Claude Gibson, Manager, The Westminster Press, 411a Harrow Road, London, W. January, 1919.

Het drukkerscertificaat als bewijs voor de oplaat van de 'Some Notes.'

Fisher moet het oogmerk gehad hebben aan de 'Some Notes' nog vervolgdelen toe te voegen (zie titel, Afb. 2). Deze delen zouden dan brieven en documenten bevatten die nu nog onplezierig waren om te publiceren. Als gebrek van zijn boek ziet hij, 'This present volume greatly suffers by this Christian forbearance. Even after death it will require much indiscretion to tell the truth.'

De indeling van het boek is zeker verwarrend en onsystematisch te noemen,⁸ maar Fisher geeft hiervoor zelf verklaringen genoeg. In het Preamble (p. VII) - 'There is no plan nor sequence! Just as the thoughts have arisen so have they been written or dictated!' Midden in het boek (p. 187) vinden wij een verdere aanwijzing. Sir George Reid gaf de raad aan Fisher, 'Never write an Autobiography. You only know one view of yourself - others see you all round.' Hier is hij het niet niet mee eens: 'There's one side no one else can see and that's 'the inside.' In de 'Note' (p. 195) - 'To sum up: The reader of these fragments will please remember that they only aim at giving a very general impression of an interesting and greatly enjoyed life with intense joyous compensations, even when it was 'Athanasius contra Mundum.'

De indeling van het boek is als volgt. Na voorwerk, half-titel, drukkers-certificaat, portret en titel volgt de inhoudsopgave, een Introductory (I - XIII) bestaande uit een postscript, preamble, en met een nieuwe paginering volgt de 'Some Fly Leaves' (I - XVI), waarin o.a. een notitie over de acties bij de Dardanellen, kleine aantekeningen, brieven. Hier direct tegenaan zijn een aantal brieven en kranteknipsels gevoegd uit de periode 23-1- tot 7-2-1919. Dit is duidelijk een 3e toevoeging op het allerlaatste ogenblik. De afwijkende papiersoort wijst ook hierop, alsmede het ontbreken van de bladzijden (XVII - XXX) in de inhoudsopgave.

De bladzijden 1-196 vormen het hoofd-

deel van het boek. Hierin een groot aantal voorvallen, anecdotes, brieven, artikelen over Fisher(!). Het begint met een stuk over de persoon die Fisher bewonderde en wiens vriend hij was, Koning Edward VII. Dit gedeelte wordt afgesloten met een 'Note (here should follow some three hundred pages of Episodes but not now printed in this impression).' Verwezen wordt naar vier gebonden delen, elk van 300 bladzijden, de periode 1902-1910 beslaande, die stof voor de vervolgdelen van de 'Some Notes' zouden bevatten.¹³ De bladzijden 197-207 bevatte een bonte verzameling van gezegden, citaten, kernachtige opmerkingen die Fisher bevielen (en zijn gemoedstoestand goed weergeven!) onder de titel 'Things that please me - I have cutted a garland of flowers - mine is the string that binds them.'

Het boek wordt afgesloten met de sectie Documents (209-325) bevattende geschriften van hem van vroegere datum, artikelen over hem, van personen die hem hebben verdedigd. Aangezien zijn motto is 'Never explain - never apologize - never deny' heeft Fisher een aantal artikelen over hemzelf opgenomen. Daar Fisher delen van zijn 'Some Notes' opnieuw gebruikt heeft voor de 'Memories' en de 'Records' is nagegaan wat niet opnieuw is afgedrukt en waar kleine toch significante verschillen zijn. In tabelvorm is de tekstvergelijking tussen de drie boeken weergegeven voor zover die betrekking heeft op het hergebruik.¹⁴ Uit een eerste vergelijking blijkt reeds dat Fisher's opmerking in het voorwoord van zijn 'Memories' met enige reserve moet worden bekeken. 'One or two chapters have been put together from fugitive writings which Lord Fisher had collected and printed (in noble and eloquently various type) as a gift to his friends after his death'; ongeveer tweederde van de 'Some Notes' vinden wij terug in de beide andere boeken.¹⁵ In elk eenderde van

de tekst, met andere woorden tweederde van de tekst van de 'Memories' en de 'Records,' is oorspronkelijk te noemen. Het eenderde deel van de 'Some Notes' dat niet is hergebruikt bestaat voor de helft uit Fisher's eigen teksten, de andere helft artikelen over hem van anderen. Het is derhalve onjuist de 'Some Notes' te beschouwen als een afgeleide van de 'Records.'¹⁰

Kort overzicht van Fisher's teksten niet gereproduceerd in zijn 'Memories' en 'Records'

Aangezien de 'Some Notes' zeer moeilijk zijn te raadplegen, volgt hier een kort overzicht van de teksten en citaten die bestemd waren uitsluitend gezien te worden door Fisher's vriendenkring. Het onderschrift van het portret van Fisher tegenover de titel is kenmerkend voor de toonzetting van het hele boek: 'A decrepit camel can still bear the burdens of many asses (Ancient Persian Proverb).'

De Introductory (p. I-XIII) opent met een aantal bijdragen ter herdenking van de dood van Lady Fisher (18 juli 1918): 'And such was Katharine Delves Broughton, for fifty-two years the wife of Admiral of the Fleet Lord Fisher of Kilverstone, having married him as a young lieutenant without friends or money or prospects, and denied herself all her life long the sake of her husband and her children - to them she was ever loyal, faithful and steadfast, and to such as contemned them she was a Dragon' (p. I). De teksten betreffende Lady Fisher worden afgesloten met 5 foto's van Fisher (op 14-, 19-, 41-, 63- en 69-jarige leeftijd). De laatste foto heeft het onderschrift, 'King Edward VII (who died May 6th, 1910) saying goodbye to Lord Fisher, First Sea Lord, 1910 (Lord Fisher 69, so also the King). N.B. The King thought the 1841 Vintage very good! Certainly good men were born that year!' De bladzijden VII-XIII bevatten

tal van typische uitspraken over zijn boek en hemzelf, b.v. p. VIII - 'When I became First Sea Lord I was compared to a bull in a China shop: but what was far more original was the following couplet that was sent to me:

'Girls put your red aprons away to-day!
The bull of Seville is coming his way!'

De sectie 'Some Fly Leaves' (p. I-XXXI) bevat een aantal brieven, enkele korte stukjes en een achttal kranteknipsels. De kranteknipsels handelen alle over uitgewerkte of spoedig uit te werken ideeën waar Fisher zich in een vroeg stadium voor ingezet heeft: 'Biggest Gun,' 'Biggest Submarine, submersible monitor with 12-in. gun,' 'The 18-in. gun.' De stukken 'Lord Redesdale' (p. 20), 'The Man of War' (p. 21), 'From an old friend' (p. 26, 27), 'Oil and Monstrous cruisers' (p. 39, 40), 'The romance of the Persian Oil Fields' zijn van weinig belang en tippen alle bekende Fisher onderwerpen weer aan: de afschaffing van de zeilvoortstuwing, gebruik van stookolie, de stoomturbine, radiotelegrafie, slagkruisers, de onderzeebootoorlog. 'Some extracts from memoranda in 1902' (p. 46, 47) bevat enkele heldere inzichten over de toepasbaarheid van de mijn en de onderzeeër in oorlogstijd: 'The time is coming when the destroyer will be wiped out and the submarine will perform both services' (aanval bij dag en nacht).

'Naples' (p. 54, 55), 'British delegate at the first Hague Peace Conference in 1899' (p. 58, 59), 'Sea and Land War' (p. 60, 61), bevatten weinig vermeldenswaardigs. Het stuk 'Some personalities' (p. 66-74) komt vrijwel volledig voor in de 'Memories' en 'Records.' Opvallend is echter dat een zin als 'My previous captain had flogged every man in the crew, and was tried for cruelty. However, he was let off, as he had great connections, and was promoted into a battleship. Pro-

motion is always the easiest way of getting rid of anyone' (p. 67) is weggelaten in de weergave in de 'Records.' Hetzelfde geldt in het stuk 'Kamil Pasha and Bulgaria' (p. 75, 76) voor de zin, '...and see what they have done for England, in the previous years, with power of dismissing imbecils and inefficients such as we revel in.' 'A forgotten letter of fourteen years ago' (1904) (p. 101-108) is ten dele opgenomen, maar niet een aantal interessante opmerkingen, b.v. 'What's the sense of having the Army dressed up in all the colour of the rainbow? Give them cap ribbons to distinguish one regiment from another. If you want efficiency you must have interchangeability of officers. This is the root of the matter!' (p. 106). Fishers negatieve uitspraken over het leger zijn terug te voeren op de periode (1903-1904), toen hij deel uitmaakte van een kleine zeer machtige reorganisatiecommissie, die het Ministerie van Defensie doorlichtte met gevolg dat de organisatie binnen dat ministerie volledig veranderde. De toekomstbeelden van Fisher over een komende oorlog, hoe helder ook gezien, spraken zijn tijdgenoten niet aan. Zijn ervaringen met de rijkswerven te Portsmouth gaven aanleiding tot de volgende uitspraak: 'Our rulers think there is going to be time to get the submarines when war is imminent. Some people think that you can go round the corner and buy a submarine like a pound of sugar! There will be no time for anything! War will come like the Day of Judgement! Suddenly! Unexpectedly! Overwhelmingly! - (there will be no more time for building submarines than there will be for repentance!) The supreme feature of sea war is its abrupt, its dramatic suddenness! Fleets are always mobilized and ready for instant war! We strike even before war is declared (at least we ought to) and remember (above all remembrances) that - an initial Naval disaster is irreparable, irretrievable, eter-

nal!' (p. 107). Het stuk 'Naval Reform' (p. 125-127) eveneens daterende uit 1914 heeft weinig te bieden en men kan er beter de 'Fisher Papers' op naslaan.³ Onder de titel 'The decrepit camel,' 'Age and strategy,' en 'The synopsis of Admiral Von Spee' (p. 128, 129, 142-145) verschenen enkele kleine bijdragen, thans van weinig belang. Hetzelfde geldt voor 'Jannes and Jambres' (p. 168, 169), wat echter eindigt met het fraaie gezegde van Fisher, 'The moon sways Oceans, and provokes the Hound.' In 'Exaggeration and Evasions' (p. 170, 171) komen enkele kernachtige uitspraken voor over de verhouding volksvertegenwoordiging en ministerie. 'It's just hopeless for any outsider to contend with any Public Depart-

Fisher in 1915 (uit: *Sunshine and Shadow*).

ment. No Parliamentary Questions or Parliamentary Enquiry will ever beat a Public Department.' Op p. 176 staat het 'Motto of War' - 'Think in oceans, shoot at sight.' De weglating op p. 190 vergeleken met de 'Records' is een afzwakking van zijn zeer radicale zienswijze en uitspraken, 'Indeed, some of our d-d old women would like people to take drops of water to the rich scoundrels who want to be in Abrahams' bosom!' 'Let's have Cromwell! to bind these Kings in chains and their Nobles with links of iron! Amen!' Met een aantal niet opnieuw afgedrukte brieven besluit het belangrijkste onderdeel van de 'Some Notes.' De nu volgende lezenswaardige en vermakelijke bloemlezing 'Things that please me' (p. 197-208) is vrijwel letterlijk afgedrukt in de 'Memories.' Dit geldt ook voor de sectie 'Documents' (p. 209-325). De 'Some Notes' bevat ook een aantal bijdragen van personen die Fisher goedgezind waren: Viscount Esher met 'Notes from old diaries 1901-1909' (p. 79-85), W. T. Stead met 'Nelson' (p. 184-186) en 'Lord Fisher' (p. 276-310), A. G. Gardiner met 'Lord Fisher' (p. 258-267) en J. H. Collins met 'The business mainspring is 'interest'' (p. 313-315). Verder een tweetal anonieme stukken

van 'An old sailorman' (p. 311-312, 316-325).¹⁶

Samenvattend kan geconcludeerd worden dat de 'Some Notes,' de 'Memories' en de 'Records' drie autobiografieën zijn, alle in 1919 uitgegeven, die veel met elkaar gemeen hebben, maar toch ieder genoeg materiaal bevatten om afzonderlijk te worden geraadpleegd. De oplaag van de 'Some Notes' - bestemd voor een beperkte kring van vrienden - is bewust zeer laag gehouden (100 stuks). Die van de 'Memories' en 'Records' was zo groot, dat Fisher er ruimschoots van op reis kon. De 'Some Notes' bevat als enige van de drie boeken een uitvoerig eerbetoon aan de overleden Lady Fisher. Met haar was hij door huwelijksband 52 jaar verbonden, maar in hun laatste huwelijksjaren ontstonden er verwijderingen. Ook hier beantwoordde het boek aan de rol van zelfrechtvaardiging ten opzichte van zijn vrienden. Hij had, zo gevoelde hij het, voor zijn rol binnen de Royal Navy en gedurende de wereldoorlog niet de erkenning gekregen die hij verdiende. Dat was ten dele juist en hing samen met zijn krachtige persoonlijkheid, zijn manier van optreden en het niet schuwen van partijschappen.

Noten

- N.B. De hier volgende notatie is niet volgens de richtlijnen voor auteurs. Bij wijze van uitzondering is het nu toegelaten i.v.m. bijzondere omstandigheden bij de auteur en de redactie.
1. Fisher, Adl. of the Fleet, J. A., 1919. Some Notes by Lord Fisher for his Friends. To be in three portions: one now - one later - one after death. For private circulation only (London, Westminster Press. Beperkte oplage van 100 exemplaren), (IV), XIV, XXXII, 326 pp., 5 platen. Het geraadpleegde exemplaar (nr. 10) is ingenaaid, afmetingen 27,2 x 21,2 cm.
 - Idem, 1919, Memories. London, Hodder en Stoughton, XVI, 295 pp., titel portret, 15 platen, 8 vo. Oplage 15.000 exemplaren.

Idem, 1919, Records. London, Hodder en Stoughton, XVI, 280 pp., titel portret, 12 platen. 8 vo. Oplage 7.500 exemplaren.

Idem, 1919. Lord Fisher on the Navy. A series of articles by Admiral of the Fleet Lord Fisher. Reprinted from The Times, September 1919. London, Hodder en Stoughton. 31 pp. Oplage 15.000 exemplaren.

Bosscher, Ph. M., 1962. Lord Charles Beresford en zijn gedenkschriften. Meded. Ned. Ver. Zeegeschied., 3:1-3.

Rodger, N. A. M., 1979. The Admiralty. Offices of State Series Editor: M. M. Reese, Lavenham, Suffolk. Terence Dalton Ltd. p. 122-123.

2. Marder, A. J. (Edit.), 1952-1959. Fear God

- and Dread Nought; the correspondence of Admiral of the Fleet Lord Fisher of Kilverstone. London, Jonathan Cape, 3 Vols. Vol. 1, The making of an admiral, 1854-1901 (378 pp.); Vol. 2, Years of power, 1904-14 (522 pp.); Vol. 3, Restoration, abdication and last years, 1914-20 (662 pp.).
3. Kemp, P. K. (Edit.), 1960-64. The papers of Admiral Sir John Fisher (London). Navy Records Society, 2 Vols. (Vols CII and CVI), 414, 472 pp.
4. Bacon, Adl. Sir R. H. S., 1929. The life of Lord Fisher of Kilverstone, Admiral of the Fleet. O.M. G.C.B., GCVO, LLD. London, Hodder en Stoughton, 2 Vols, Vol. 1. XXVIII, 312 pp. Titel portret, 23 platen. Vol. 2. VIII, 328 pp. Titel portret, 14 platen.
- Hough, R. 1977. First Sea Lord. An authorized Biography of Admiral Lord Fisher. London, Severn House Publishers Ltd. 392 pp, 24 platen, figs. 5 (2nd edition). (De eerste druk verscheen in 1969.)
- Mackay, R. F., 1973. Fisher of Kilverstone. Oxford, Clarendon Press XVI, 539, 4 platen.
- N. H. (Nina Hamilton), 1920. Sunshine and shadow. For private circulation only. J. M. Bryson, printer Strathaven, 105 pp., 12 ills. Geraadpleegd het exemplaar door de schrijver aangeboden in november 1920 aan professor Grierson. Vermoedelijk de taalkundige G. A. Grierson. Deze heeft in het boekje bevestigd een door Fisher geschreven kort briefje, gesigneerd en gedateerd 12-10-19. Het is geschreven op rouwpostpapier met opdruk 'Hamilton Palace.' Het landgoed van de Hamiltons in Lanarkshire, Schotland. De tekst: 'My dear Professor! Don't forget Napoleonic and Nelsonic Epigrams!'
5. Marder, A. J., 1961-78. From the dreadnought to Scapa Flow. The Royal Navy in the Fisher Era, 1904-1919. London, Oxford University Press. 5 vols. Vol. 1, The road to war, 1904-1914 (459 pp.). Vol. 2, The war years: to the eve of Jutland, 1914-1916 (467 pp.). Vol. 3, Jutland and after (May 1916 - December 1916) (363 pp.). Vol. 4, 1917: Year of crisis (364 pp.). Vol. 5, Victory and afterwards (January 1918 - June 1919).
6. Zie Bacon (1929), vol. 1, p. XX.
7. Zie Mackay (1973), p. 66, 67.
8. Marder, A. J., 1976. Fisher, John Arbuthnot (1941-1920) in The Oxford Companion to Ships and the Sea (P. Kemp edit.). London, Oxford University Press, p. 306-310.
9. Zie Mackay (1973), p. 513, noot 3.
10. Anon., 1969. National Maritime Museum. Catalogue of the Library. Vol. 2 (1), Biography. Items 558, 559 and 559a (p. 192). London HMSO. Opvallend is het dat deze zorgvuldig samengestelde catalogus twee fouten maakt in de bibliografische gegevens t.a.v. het aantal bladzijden van de 'Some Notes' en de 'Records.'
11. Hough (1977) Zike p. 354.
12. Jellicoe, Adl. Viscount, 1919. The Grand Fleet 1914-16. Its creation, development and work. London, Cassell and Company, Ltd., XVI, 517. Voor Jellicoe's zeer menselijke gevoelens bij de begrafenis van Fisher, zie Mackay (1973), p. 515.
13. Deze zijn later uitgegeven, met enkele inkortingen, door Kemp; zie 3.
14. Overzicht van de bladzijde nummering van teksten en tekstgedeelten die voorkomen in de 'Some Notes' (SN), 'Memories' (M) en 'Records' (R).
- * Niet volledige overname/identiek.
SN	M/R
I-VI	—
VII	M VII
VIII	R 215
IX-XIII	M 281-285
I-III	R 244
IV-XVI	—
XVII-XVIII	M 83-85
XIX-XX	—
XXI	R 245-246
XXII-XXXI	—
1-19	M 1-19
20, 21	—
22-25	R 79-83
26, 27	—
28-32*	R 230-234
33-35	R 179-181
36-37	—
38	R 202-203
39-43	—
44, 45	R 225-227
46, 47	—
48, 49	M 229, 23
50*	R 88
51, 52	—
53*	M 237
54, 55	—
56, 57	M 155-157
58-61	—
62-64*	R 5-8
64, 65	—
66, 67	R 12, 15

SN	M/R
68-72*	R 17, 251-253
72	M 244
73, 74	M 261-262
75, 76*	M 239-241
77, 78	M 34, 35
79-82	—
83, 84*	M 33
85	—
86	M 236, 237
87-89	R 1-4
90	—
91	R 170
92-95	M 221-224
96-98	M 153
99	R 49
100	—
101-105*	R 174-176
106, 107	—
108	R 176
109-111	M 256, 257
112	R 246, 247
113-115*	R 234, 235
116-118	—
119*-121	R 236
122-124	R 186-188
125-129	—
130-135	R 69-74
136-138*	R 227-230
139-145	—
146	M 10-11, 265-267
147, 148	M 11, 12
149-151	R 240-242
151	—
152-154*	R 242
155	—
156, 157	R 189-191
158-167	R 45-48, 38
168, 169	—
170, 171*	M 151
172	M 10
173	—
174	M 150
175	M 225
176	—
177-181	M 145-150
182*, 183	M 27
184-186	—
187, 188	M IX, X
189, 190	R 74
191	R 247, 248

SN	M/R
192-196	—
197-216	M 272-280
207	M 207
211-216	R 217-222
217, 218	R 214, 215
219-221	—
222-226	R 181-185
227, 228	—
229-232	M 71-73
233, 234	R 237-238
235-241	M 78-83
242-244	R 176-179
245-248	M 86-90
249, 250	R 222, 223
251	R 249
252-257	M 63-69
258	R 11-12
259-268	—
269	M 275
270-300	—
301-306*	R 253-258
306-325	—

15. Overzicht van de tekstgedeelten zowel in 'Some Notes' en in 'Memories' en 'Records' () en oorspronkelijke teksten in deze laatste twee boeken.
- Memories: I-V, (VII), VII, (IX, X), XI-XVI, (1-19), 20-22, (23), 24-26, (27), 28-32, (33-35), 36-62, (63-69), 70, 71-73, 74-77, (78-90), 91-144, (145-151), 152, (153-157), 158-173, (174, 175), 176-206, (207), 209-220, (221-224), 226-228, (229), 230-235, (236, 237), 238, 239-241, 242, 243, (244), 245-255, (256, 257), 258-260, (261, 262), 263, 264, (265-267), 268-271, (272-285).
- Records: I-XIV, (1-8), 9, 10, (11, 12), 13, 14, (15), 16, (17), 18-37, (38), 39, 40, (41-49), 50-68, (69-74), 75-78, (79-82), 83-87, (88), 89-169, (170), 171-175, (176-191), 192-201, (202, 203), 204-213, (214, 215), 216, (217-223), 224, (215-238), 239, (240-242), 243, (244-249), 250, (251-258).
16. De 2e Viscount Esher (Reginald Baliol Brett), 1852-1930. A. G. Gardiner, redacteur van de 'Daily News.' William Thomas Stead, 1849-1912, redacteur en journalist. Verdronken bij de ondergang van 'RMS Titanic.'